

TEXTURE

Inflexions

Josep Iborra

Premi d'Assaig
Mancomunitat
de la Ribera Alta

edicions
bromera

La naturalesa ha inventat l'home perquè l'explique, la modifique i la corregesca en benefici –o malefici– d'ell mateix, no d'ella, que se'n fot. També hi ha, és clar, correcció i modificació en l'evolució de les altres espècies orgàniques. Però aquestes no es *plantegen* aquests canvis ni els produeixen *intervenint-hi*. Es fan i prou.

Ara, parlar de *correcció* o *incorrecció* té algun sentit objectiu? Només en té en relació amb el patró *home*, que forma part de la naturalesa i que, a més, la mesura, l'escruta i la manipula d'acord amb els seus propis interessos. Amb aquesta comprensió, l'home pot dominar la naturalesa de moltes formes i escapar, cada vegada més, als seus comportaments indesitjables i malsans. Però si la naturalesa és cega, l'home que en forma part és també, en definitiva, cec. El rei de la Creació obeeix amb els ulls tapats les forces naturals.

Encara que els ordinadors són una novetat, han progressat tan ràpidament que avui els tècnics els classifiquen ja per *generacions*. Pocs anys de diferència hi ha entre ells, però són molts els perfeccionaments i els avantatges que els separen. Cada vegada els nous models són més complexos, més potents, més capaços de fer més coses i més sorprenents.

Per altra banda, també s'han integrat ràpidament en la nostra vida, des de la més elemental calculadora de butxaca fins als ordinadors gegants dels grans centres d'investiga-

ció, passant pels més *normals* que, amb una variant o altra, s'han generalitzat no solament a les empreses i institucions de tota mena, sinó també als domicilis particulars. Amb els ordinadors —a partir sobretot de determinats nivells de complexitat— l'home, per dir-ho amb una frase ja tòpica, ha multiplicat el poder del seu cervell. Convenientment programats i *alimentats*, es poden aconseguir resultats que, abans, quedaven fora del seu abast. Els metges poden fer d'una manera més ràpida i més fiable els seus diagnòstics i els seus tractaments; els economistes tenen un instrument per a analitzar, per exemple, entre mil coses més, les possibilitats comercials d'un determinat producte; els dissenyadors *inventen* el que no haurien pogut imaginar per ells mateixos; els escriptors poden manipular els textos més fàcilment i amb més eficàcia... I no diguem el que amb els ordinadors fan els físics, els biòlegs, els matemàtics.

Amb aquests aparells, tots guanyen, d'entrada, temps, seguretat i comoditat en el seu treball. A part d'això, que ja és molt, també poden, gràcies a l'enorme *memòria* d'aquests artefactes, manipular un gran nombre de dades, relacionar-les pràcticament *ad libitum*, operar amb unes variables o altres, analitzar alternatives. L'home pregunta i l'ordinador *respon*.

L'ordinador no pensa, però és un poderós instrument perquè l'home amplie la seua capacitat de pensar. Ara bé, a mesura que es multipliquen més i més els poders d'aquests aparells em pregunte si no ens podríem trobar en situacions en què les *respostes* o els resultats obtinguts no sols resulten sorprenents per a qui els manipula i consulta, sinó també *inintel·ligibles*. L'ordinador es comportaria com una mena d'oracle que parlaria amb enigmes o d'una forma massa com-

plicada per a nosaltres. També, podria donar-se el cas que, tot i que fos comprensible la resposta, entrés en contradicció amb els nostres principis morals més obvis i incommovibles, o fins i tot amb la nostra lògica i el nostre *sentit comú*. La màquina desafiaria, així, la nostra ètica o la nostra lògica... En aquesta situació –divertida o dramàtica, segons es mire– l’home se sentiria aculat a revisar-se, a adaptar el seu comportament i la seua manera de pensar, a valorar els imperatius *objectius* que llegeix a la pantalla. L’home, doncs, es trobaria contestat, qüestionat i *ordinat* per l’aparell que ha construït, obligat a acomodar-se a un saber que superaria la capacitat del seu cervell. Suplementat, veuria les coses i els homes d’una altra manera. I com que no crec que per salvar els seus valors tradicionals renunciés a la saviesa obtinguda artificialment, el resultat seria una progressiva substitució d’una idea de l’home i del món per una d’altra.

L’home, deia Pascal, és una *canya pensant*. Ara –amb aquests invents–, està connectada, en simbiosi, a una màquina que la potencia i la qüestiona alhora.

Els somnis ens semblen una estranya i arbitrària paràfrasi de la nostra vida. Després, ja desperts, tractem de relacionar una cosa i l’altra per comprendre aquestes dues cares, nocturna i diürna. Però no sempre hi trobem la menor relació.

En el fons, ni la vida de vigília ens ajuda a comprendre el que vivim en somnis, ni aquests la nostra vida real. És un error, persistent, tractar de llegir aquest paral·lelisme com una expressió de la nostra veritat oculta o del nostre destí, o d’una realitat que només pot ser vista en enigma en l’espill nocturn.

Els somnis no tenen cap importància en aquest sentit; no diuen res que no sapiguem ja. Són una tautologia, encara que es formula, de vegades, en un llenguatge fantàstic.

Que els somnis siguen una tautologia amagada de nosaltres mateixos és, precisament, el supòsit del doctor Freud. Calia revelar, desxifrar, *què* repetien els somnis, encaixar els dos hemisferis de la nostra experiència. Per això necessitava que el pacient li contés, per una banda, la seua vida, fins i tot les coses més insignificants i, per l'altra, la somniada. Es tractava de descobrir-hi l'equivalència, l'equació que hi havia entre les dues sèries.

Els somnis no apunten a cap veritat. Són producte d'una alquímia de l'alambí del cervell. I són un misteri...

A la Bíblia hi ha un passatge que és potser el més enigmàtic i fascinant de tot l'Antic Testament.

El fragment bíblic en qüestió és aquell que parla de l'estrany i misteriós combat de Jacob amb un desconegut. És de nit i es troba sol. Acaba de passar el gual amb la seua família. Es retira, s'aïlla, perquè ha sentit en el seu cor que s'acosta un moment decisiu en la seua vida. Aleshores un home va lluitar amb ell fins a trenc d'alba. Veient que no el vencia, el ferí a l'articulació de la cuixa i el deixà coix per a tota la vida. Era un poder que no volia ser pres fàcilment i hi va deixar el seu senyal, com la marca d'una llarga i angoixosa lluita. Fatigat, va demanar a Jacob que el deixés perquè ja arribava l'alba sense que l'hagués pogut derrotar. Jacob, però, li diu que no el soltarà fins que no li done la seua benedicció...

Què són els terribles combats dels herois grecs, d'un Hèrcules, per exemple, comparats amb el de Jacob amb una força divina, sagrada, misteriosa? Qui era aquest *home*? Què significa aquest llarg i tens combat? Tot aquest episodi nocturn concentrat en unes quantes ratlles del llibre resulta desconcertant. S'ha vist en el desconegut, Déu mateix o un àngel.

De tota manera, el punt essencial a remarcar-hi és que entra en relació amb el desconegut, combatent-lo, i que li oposa una tremenda resistència que dura tota una nit. És una situació ben diferent més que no pas oposada, a la que se sol tenir amb el dimoni, perquè el Tementador no entra en combat amb l'home, sinó que, al contrari, l'afalaga, el convida, li promet tot el que pot desitjar... És l'home qui decideix cedir o plantar-li cara. Aquest *àngel*, en canvi, ataca directament Jacob, el desafia, vol que prove les seues forces i que es mesure amb ell. És potser la manera que té de cridar l'home, de posar-lo en acció. La seua missió no té res a veure amb els desitjos i passions humanes. Sembla que el que vol, el que reclama de nosaltres, és la força per rebelar-nos, l'esforç que cal fer per a ser nosaltres mateixos en la nostra veritat. L'àngel —el de cadascú— es posa a lluitar per fer-nos reaccionar, a fi que ens en guanyem la benedició, encara que sovint ens neguem a una lluita que resulta massa dura, i l'esquivem. Preferim la companyia de l'altre àngel, el caigut, el mentider, el que ens trau de nosaltres mateixos. Amb l'altre, ens fem els sords i creiem que no diu res. Lluitar contra l'àngel per vèncer-lo com va fer Jacob és, precisament, el que ell vol. Vol que li arranquen a la força la benedició, la possibilitat d'una vida plena, d'una missió, amb un nou nom —«Israel et diràs, no Jacob...»—. Qui no ha entrat en combat, cos a cos,

amb el seu àngel i no el venç, no pot saber qui és ni què ha de fer en la seua vida. És ell qui ens manifesta. En el fons, és aquesta la seua funció protectora: ens obliga a posar-nos a la seua altura i fer nostra guanyant-la, suant-la, la part angèlica que ens pertoca. Ell no regala res, arriba fins i tot a ferir-nos. Qui *regala* és el dimoni. Però deixe aquesta homilia...

Delacroix ha pintat aquesta formidable escena en un quadre, i n'ha donat una versió molt personal i nova, molt convincent. El que hi posa en relleu és la superioritat de l'àngel. Hi veiem Jacob investint-lo amb força amb el genoll esquerre, tot fent peu, el cos en tensió, en la cama dreta. L'àngel, en canvi, es manté tranquil, serè, segur. Es limita a parar amb suavitat, gairebé dolçament, Jacob, com una persona major ho fa, jugant, amb un nen que forceja amb ell. Estranya invenció aquesta de Delacroix, que complica més encara la comprensió de la memorable escena nocturna. Perquè, ben *mirat*, qui hi combat, és Jacob, no pas l'àngel.

Fins i tot, podem arribar a pensar que el pintor ha invertit els papers. És l'àngel qui *guanya*, i sense lluitar. És com si ens digués que *no* hem de combatre l'àngel, l'àngel que portem dins. Més encara, cal no oposar-li resistència. És així com, atès el seu gran poder, en realitat el guanyem. El combat de Jacob va durar fins que va arribar a entendre això.

Hi ha, encara, una altra lectura d'aquest gran i misteriós episodi. Jacob no lluita contra Déu ni contra un àngel. Ni l'un ni l'altre volien mesurar les seues forces amb una criatura tan feble. Resta la possibilitat que fos un *home*. Qui era aquest *home*? Què pretenia? La cosa s'aclareix una mica si pensem que aquest *home* era el mateix Jacob, el seu *alter ego*, la seua part demoníaca, fosca, obstinada, animal, dotada d'una força

immensa. El pobre *jo* de Jacob decideix lluitar fins a l'alba contra ell mateix, que és el combat més dur i angoixós que pot sostenir un home. I guanyà. Guanyà la llibertat, la possibilitat de ser ell mateix i no l'*altre*, que l'entrebancava i el desviava del seu camí.

Però encara hi ha una altra possibilitat que fa pols totes les altres. Si repassem la vida de Jacob, des que va nèixer agafat del peu del seu germà Esaú, el que està ben clar és que era un trampós formidable, fins i tot amb el seu mateix pare, a qui li va arrancar la benedicció fent-se passar pel seu germà, el primogènit. Potser, amb el mateix fi aquest brètol aconseguí entabanar l'àngel o el mateix Déu...

En qualsevol cas, amb una interpretació o altra, hi ha el pinyol, el símbol del destí d'alguns grans homes que han viscut una crisi angoixosa en el seu interior, un moment decisiu en què han hagut de prendre una decisió radical sobre allò que senten que han de ser o fer, quan la seua vocació s'ha obert camí en el cor de l'home que s'hi resisteix, tossudament. És la nit obscura de l'ànima. Com la nit de Gènes, per exemple, de Valéry, o aquella, desastrosa, de Mallarmé, i tantes més suades conversions anònimes o de grans personalitats, filòsofs, poetes, sants, científics...

El sentit de la vida es dissol com el sucre en l'aigua.

L'home és la mesura del seu taüt.

Què somien les formigues, o els escarabats, o les vaques? O no somien res?

Mai no he vist meditar un home tan profundament com quan es troba assegut tot sol, en un bar, davant una copa.

Potser els escrúpols de consciència són sempre més o menys neuròtics. Però no sentir-los és igualment una malaltia.

Si més no, en els somnis no som responsables. O també?

Fer-se un mateix: amb els altres o contra els altres?

Aquells llibres escolars que es deien *Lecciones de cosas...* Nosaltres ja no som d'aquell món.

Rendir-se a l'evidència, es diu. I és que ens hi resistim insensatament.

El poder terapèutic de contactar o contractar amb la realitat –com tocar mare. O de posar-hi els peus, com Anteu, que en treia, a més, forces.

Els ciutadans se senten d'allò més satisfets quan poden enganyar l'Estat. L'Estat, però, se'n fot: ell els enganya sempre.

Viure sempre bufats, com volia Baudelaire, o sempre lúcids, com volia Montaigne? La veritat és que una mica d'*alcohol* dins del cos ajuda a viure: és viure.

No hi ha escapatòria possible. Parlem del passat amb el llenguatge del present i parlem del present amb el llenguatge del passat.

Els homes, generalment, viuen més o menys d'acord amb la moral que els han ensenyat. Saben, però, que això és difícil, que les circumstàncies són múltiples i diverses, que costa ajustar-se a les regles, que la vida i el temperament de cadascú tenen els seus imperatius. En la pràctica, tiren al recte, van a la seua i fins i tot estan convençuts que, en el fons, si més no, es comporten com cal. Sempre s'ho apanyen per justificar les seues accions.

Ara, hi ha homes que no es limiten a consumir la moral que els han ensenyat. Comencen –i aquesta és la diferència essencial amb la majoria– per plantejar-se ells mateixos moralment. Es volen, en aquest pla, *autònoms*. Aquest plantejament no el fan d'una vegada per totes, sinó que el mantenen al llarg de la seua vida. Volen saber com han de viure i tracten d'instruir-se amb la raó i l'experiència que tenen d'ells mateixos i dels altres.

Pense, per exemple, en els pensadors de l'antiquitat clàssica, però també en els *mestres* d'altres cultures. Tenen la voluntat d'explorar-se, de conèixer-se, d'administrar-se, de reglar-se. Es plantegen moralment perquè volen viure feliçment. Són humanistes que es fabriquen màximes, i s'analitzen, s'entrenen i es treballen en una gimnàstica moral. Per a ells viure és viure moralment en funció d'una permanent reflexió sobre l'home i ells mateixos. No ho fan sobre la base d'unes normes religioses, o polítiques o socials, sinó personals, extretes del que ells creuen que és la naturalesa humana.

Aquesta família d'esperits sempre en comerç els uns amb els altres ja s'ha extingit. De vegades, algú, com un atavisme cultural, parla de l'*ofici* de viure. Ara avui el que importa és saber viure, pràcticament, sobre la marxa. Sèneca amb les seues cartes a Lucil·li, o Montaigne, amb els seus assajos, són coses del passat que ningú no vol ja reprendre. Examinar-se, educar-se un mateix és un luxe, de més a més, extemporani i anacrònic.

Actualment, la moral tradicional està sent desplaçada per altres exigències. No es tracta simplement d'un canvi de continguts morals, sinó d'un refús de plantejar-nos permanentment com a éssers morals. Ja en teníem prou amb el treball d'adaptar-nos i acomodar-nos a situacions noves. Encara sobreviu el vocabulari dels moralistes, però no passa de ser un expedient, una rutina. El que comporta de substancial resulta ja irrellevant i no respon a cap imperatiu ètic centrat en la necessitat de pensar-se i realitzar-se personalment. Graviten, només, entorn de les coses i no d'ells mateixos.

Tot plegat, però, el treball moral interior, l'esforç de vèncer-se un mateix, de conèixer-se, de planificar-se, no deixa de ser una forma com una altra de torturar-se.

Una definició de Déu podria ser aquesta: Déu és el nostre *interlocutor omnipotent*. Val, fins i tot, per als incrèduls, encara que siga per a ells un interlocutor *impossible*. Si més no, formula la posició en què l'home s'instal·la radicalment, sobretot quan es troba en situacions difícils, angoixat pels mals que pateix quan se sent abandonat i sol. Déu és l'última instància en els afers de la nostra vida, tant si van malament, perquè ens tira una mà, com si van bé, perquè continua protegint-nos. Sense aquesta convicció profunda, les religions no tindrien sentit o serien una cosa vana. L'home necessita algú que ho *puga tot*, algú a qui invocar, suplicar, pregar. És l'exigència, *de profundis*, d'un Tu que es faça càrrec dels nostres destrets més insuperables.

Aquesta és l'arrel de la creença en l'existència d'un Déu –o de molts–, i no les proves cosmològiques i morals que proposen els filòsofs i apologetes. En el cor mateix de la nostra relació –continuada, intermitent o excepcional– amb una divinitat, hi ha, com en el cas jueu, no tant la idea d'un Déu creador, sinó protector. És en el Salms i no en el Gènesi on es troba la raó o el *motiu* més intens de l'orientació cap a Déu. I això fins al punt que es pot donar o s'ha donat el cas que, encara que algú dubte o no crega en l'existència de Déu, se sent de vegades impulsat a fer el seu crit d'auxili envers qui creiem omnipotent, l'únic que ens pot traure d'una desgràcia que ens aclapara.